

DAVLATNING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI BAHOLOVCHI INDIKATORLAR TAHLILI

Tuxtabaev Jamshid Sharafetdinovich,
i.f.f.d. (PhD), dotsent,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
G'ozieva Aziza Abdusalomovna,
magistrant,
Termiz davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimiz iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning indikativ ko'rsatkichlari o'rganilgan. Bunda rivojlangan xorijiy mamlakatlarda amal qiladigan iqtisodiy xavfsizlik mezon ko'rsatkichlarining chegaraviy qiymatlari tavsiflangan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy xavfsizlik, xatar, jamiyat barqarorligi, milliy xavfsizlik, indikativ ko'rsatkichlar, ekspert baholash, xavfsizlik mezonlari.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda hech bir iqtisodiyot va jamiyat sub'yekti davlatchalik katta rol o'ynay olmaydi. Davlatning eng muhim vazifasi jamiyat barqarorligi va rivojlanishini ta'minlash, mamlakat xavfsizligiga tahdidlarni bartaraf etishdan iboratdir. Mamlakatning innovatsion rivojlanishiga o'tish sharoitida, davlat mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash uchun barcha xo'jalik sub'yektari faoliyatini ilgarigidek direktiv usullar bilan tartibga sola olmaydi. Bunday jarayonda davlat ushbu maqsadlarda xo'jalik sub'yektari faoliyatini, iqtisodiyotni, ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonlarini asosiy iqtisodiy usullar va vositalar ko'magida tartibga soladi.

Mamlakat iqtisodiy ahvolining yomonlashishiga olib keladigan iqtisodiy xavfsizlikni baholashda indikativ ko'rsatkichlar asosida hisoblanishi mumkin. Davlatning iqtisodiy xavfsizligini turli xil usullar yordamida baholash mumkin, ammo biz ularni bir necha guruhlar shaklida ifodalaymiz:

- 1) asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni kuzatish va ularning eng yuqori ko'rsatkichlari bilan taqqoslash;
- 2) hududlarni tahdid darajasi bo'yicha saralashda ekspert baholash usuli;
- 3) asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va ularning dinamikasi asosida mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlarini baholash;
- 4) yo'qotishlar sonini aniqlash orqali xavfsizlikka tahdidning oqibatlarini baholashda iqtisodiy vositalardan foydalanish;
- 5) amaliy matematikaning usullari, xususan, ko'p qirrali statistik tahlil;
- 6) aralash baholash usullari.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligi mezonlari real statistik ko'rsatkichlar asosida hisoblanib, ular yordamida mamlakat iqtisodiyotining holati, uning barqaror rivojlanishini ta'minlash orqali baholanadi. Davlatning iqtisodiy

xavfsizligi ko'rsatkichlari – bu iqtisodiy sohadagi hodisalar va tendentsiyalarni (dinamikalarni) to'liq aks ettiruvchi mamlakat iqtisodiy rivojlanishining real statistik ko'rsatkichlari. Ko'rsatkichlar muhim iqtisodiy vazifani bajaradi, ular mamlakatning iqtisodiy xavfsizligi darajasini tahlil qilishga yordam beradi. Iqtisodiy xavfsizlik tahlilini o'tkazishda indikatorlarni bloklarga ajratish tavsiya etiladi, ularning har biri alohida ko'rsatkichlar to'plami bilan tavsiflanadi. Ko'rsatkichlar tizimi iqtisodiy xavfsizlikning miqdoriy va tendentsiyalarini baholash uchun imkoniyat yaratadi. Umuman iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlari blokka bolish orqali tahlil qilinadi va bloklar bo'yicha xavfsizlik holati aniqlanadi. Birinchi blokda iqtisodiy xavfsizlikning barcha koeffitsientlari stimulyator ko'rsatkichlari (rag'batlantiruvchi) va stimulyatorni yoq qiluvchi (rag'batlantirishni pasaytiruvchi) ko'rsatkichlarga bolinadi. Rag'batlantiruvchi ko'rsatkichlar iqtisodiy xavfsizlik koeffitsientiga ogohlantiruvchi (ijobiy) ta'sir ko'rsatadi. Masalan, asosiy kapitalga investitsiyalar, innovatsiyalarni moliyalashtirish, ish bilan band bo'lganlar soni va boshqalar. Rag'batlantirishni pasaytiruvchi ko'rsatkichlar iqtisodiy xavfsizlik darajasini pasaytirishiga sabab bo'ladi. Masalan, debitorlik va kreditorlik qarzlari, asosiy vositalarning eskirishi, ish haqi bo'yicha qarzdorlik va boshqalar.

Ikkinchi blok ko'rsatkichlarga taqqoslash, baholash va bashorat qilish ko'rsatkichlari kiradi. Rossiyalik olim V.K.Senchagovning fikrlariga ko'ra, iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlarining chegaraviy qiymatlari bo'lgan iqtisodiy xavfsizlikni tahlil qilish va prognozlashning indikatsion tizimini yaratish kerak (jami uning ishida davlatning iqtisodiy xavfsizligining turli sohalarini tavsiflovchi 150 ga yaqin ko'rsatkichlardan foydalanilgan). Iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlarining amaldagi va prognoz qilingan ko'rsatkichlarini taqqoslash mamlakat iqtisodiyotining rivojlanish yo'nalishini, hayotni ta'minlashning asosiy tizimlarining holatini ko'rsatadi.

Uchinchi blokda indikatorlarning (ayniqsa YaIM) eng yuqori darajasini aniqlash uchun asosiy asos sifatida ijtimoiy ko'rsatkichlar guruhidan foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu uslub mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va davlat byudjeti loyihalarining qisqa va uzoq muddatli prognozlarini baholashda qo'llaniladi.

To'rtinchi blok ko'rsatkichlar tizimi tashqi iqtisodiy faoliyat bilan bog'liq. Davlatning iqtisodiy xavfsizligini belgilab, V.K.Senchagov eksport tarkibiga alohida e'tibor qaratadi va tayyor mahsulotni ko'paytirish va minerallar eksportini kamaytirish zarurligini ta'kidlaydi. Alohida e'tiborni davlatning iqtisodiy xavfsizligidagi to'lov balansi va mamlakatning holatini tavsiflovchi ko'rsatkichlarga qaratadi, ularning 4 tasi asosiy ko'rsatkichlar tarkibiga kiradi: tashqi qarz; davlat qarzigacha xizmat ko'rsatish xarajatlari ulushi; valyuta zaxiralarining hajmi va tashqi qarz bo'yicha to'lovlarning yillik eksport hajmiga nisbati.

Beshinchi blok ko'rsatkichlarga bozorga tovar yoki xizmatlar bilan kirishda uni bozor (iste'molchi) qabul qilishi bo'yicha ham baholashga qaratilgan. Bular:

- 1) tabiiy dushmanlik;
- 2) o'zaro dushmanlik, ya'ni. savdo faoliyatiga javobning namoyon bo'lishi va uning bevosita va uzoq muddatli natijalari va oqibatlari;
- 3) uyushgan adovat (savdo biznesining yangi ishtirokchisining faoliyatini rivojlantirish uchun bozorning adovati raqobat bilan bog'liq bo'lgan bilvosita adovat sifatida boshlangan, ishlab chiqilgan va tartibga solingan hollarda).

Iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlari tizimi quyidagi muhim ko'rsatkichlardan iborat bo'lishi mumkin, ular iqtisodiy xavfsizlikning 6 mezonini yordamida aniqlanadi:

1) investitsion xavfsizlik ko'rsatkichi. Xalqaro tajribaga ko'ra, mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishi uchun ma'lum vaqt ichida yillik investitsiyalar YaIMning 19-25% darajasida bo'lishi kerak;

2) davlatning ichki va tashqi qarzlari hajmi – bu davlat tomonidan belgilangan muddatda, mos ravishda, ichki va tashqi kredit bozorlarida to'lanmagan kreditlar hajmidir.

3) byudjet xarajatlari uning daromadlaridan oshib ketishi natijasida yuzaga keladigan davlat byudjeti taqchilligi. Har bir aniq yil uchun byudjet taqchilligi darajasi defitsitning yillik YaIMga nisbati sifatida aniqlanadi:

4) ma'lum bir yilda iqtisodiyotni pullash darajasi M3 yig'indisi (MS M3) bo'yicha pul massasining YaIMning yillik hajmiga nisbati sifatida hisoblanadi.

5) bank kreditlarining qiymati qarz oluvchi tomonidan uning kreditidan foydalanish uchun tijorat bankiga to'lanadigan yillik foizlar bilan belgilanadi;

6) Mamlakat bankining xalqaro zaxiralari. Boshqa valyutalarga nisbatan uning ayirboshlash kursining barqarorligi bilan belgilanadigan milliy valyutaning tashqi barqarorligi ko'p jihatdan mamlakat bankining xalqaro zaxiralari darajasiga bog'liq.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligiga tahdid sifatida iqtisodiy tizimning rivojlanishi va rivojlanishiga beqaror ta'sir ko'rsatadigan sharoitlar va omillar to'plami. Tashqi tahdidlar sharoitlar va omillar majmui sifatida talqin qilinadi, ularning manbai iqtisodiy tizim hisoblanadi. Ichki tahdidlar – ko'rib chiqilayotgan tizimga nisbatan yuqori darajadagi ierarxiya iqtisodiy tizimlarida mavjud bo'lgan sharoit va omillar to'plamidir.

Turli iqtisodiy adabiyotlarda qo'yidagi davlatning iqtisodiy xavfsizligiga tahdidlar keltiriladi:

- demografik vaziyatning yomonlashishi;
- aholining iqtisodiy faolligi darajasining o'zgarishi;
- ishlab chiqarishning pasayishi;
- asosiy vositalarni yangilash darajasi pasayishi;
- investitsion faollik darajasining o'zgarishi;
- tashqi qarzlarning o'sishi;
- strategik resurslar importiga bog'liqlik.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligini boshqarish bo'yicha qarorlarni shakllantirish va qabul qilish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: qaror qabul qilish mezonlarini shakllantirish, samarali echimlar to'plamini aniqlash, yagona maqbul echimni tanlashdan iborat. Shunday qilib, iqtisodiy xavfsizlikni kompleks baholashni ishlab chiqish bosqichlari quyidagilardan iborat:

- 1) ko'plab ko'rsatkichlarning shakllanishi;
- 2) ko'rsatkichlarning xarakterli (maqbul, eng yuqori) qiymatlarini aniqlash;
- 3) ko'rsatkichlarni normallashtirish;
- 4) og'irlik omillarini aniqlash;
- 5) integral indeksni hisoblash.

Ko'rsatkichlarning maqbul chegarasi – bu iqtisodiyotdagi ko'payish jarayonlari uchun eng qulay sharoitlar yaratilgan qiymatlar oralig'i. Ko'rsatkichlarning miqdoriy tavsifi ularning buzilishi iqtisodiyotdagi noqulay tendentsiyalarni keltirib chiqaradi. Ko'rsatkichlarning chegaraviy qiymatlari miqdoriy ko'rsatkichlardan yuqori bo'lib, ularning buzilishi iqtisodiyotda xavfli jarayonlarga olib keladi.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligi tizimida uning milliy komponenti va barqaror iqtisodiy rivojlanish darajasini belgilaydigan iqtisodiy qismi muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash hozirgi moliyaviy-iqtisodiy inqiroz davrida ayniqsa dolzarbdir, chunki davlatning moliya-iqtisodiyotidagi nomuvofiqlik ichki va tashqi to'lov qobiliyatining yo'qolishiga, milliy pul birligining beqarorligiga, aholi daromadlari va xo'jalik yurituvchi sub'yektlarning aktivlari kamayishiga olib keladi.

Iqtisodiyotdagi inqirozning shu va boshqa salbiy oqibatlari hozirgi rivojlanish bosqichda ro'y bermoqda. Shunga ko'ra, ushbu oqibatlarning miqyosi global bo'lishi mumkin: ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilishda moliyaviy mustaqillikni yo'qotish va o'z moliyaviy infratuzilmasi, davlatning tashqi bozorlarga chiqishini cheklash kabi salbiy holatlarni keltirib chiqaradi.

Mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish uchun uning indikatorlari monitoringini tashkil etish zarur. Bunday jarayonda davlatning iqtisodiy xavfsizligi ko'rsatkichlarini aniqlash, tahlil qilish va ularning o'zgarish tendentsiyalari istiqboli aniqlanadi.

Iqtisodiy xavfsizlikka oid adabiyotlarda davlatning iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlari sifatida S.Yu.Glazev tomonidan taklif etilgan turkumlanishdan ko'proq foydalanilmoqda. Ushbu davlatning iqtisodiy xavfsizligi ko'rsatkichlari turkumiga quyidagilar kiradi:

**Iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlari
(S.Yu.Glazeyev tomonidan ilgari surilgan)**

Indikatorlar	Chegaraviy ko'rsatkichlar
YaIMni aholi jon boshiga tog'ri kelishi %da	50
Qayta ishlash sanoatining sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi,%	70
Mashinasozlikning sanoat ishlab chiqarishidagi ulushi,%	20
YaIMga nisbatan investitsiya %da	25
YaIMga nisbatan Fan texnikaka taraqqiyotiga sarflar %da	2
Mashinasozlikda yangi mahsulotlar ulushi,%da	6
Daromadlari tirikchilik minimumidan past bo'lgan odamlar ulushi,%da	7
Uzoq umr ko'rish darajasi, yilda	70
Daromadlar o'rtasidagi farq	8
Jinoyat darajasi (Aholining 100 ming kishiga to'g'ri keladigan jinoyatlar soni)	5000
Ishsizlik darajasi %da	7
Inflyatsiya, %da	20
YaIMga nisbatan ichki qarz %da	30
Ichki qarzga bo'lgan hozirgi ehtiyoj, byudjet daromadiga nisbatan%	25
Tashqi qarzlar hajmi, YaIMga nisbatan %da	25

Har bir mamlakatda rasmiy tarzda belgilangan quyi va yuqori tahlikali chegara indikatorlari milliy va jahon iqtisodiyotidagi sharoitlarning o'zgarishi natijalari bilan taqqoslanadi. Shuni ta'kidlash joizki, iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlarini turli nuqtai nazardan turkumlash mumkin. Masalan, A.Illarianovning fikricha, iqtisodiy rivojlanishning ta'minlanishi nuqtai nazaridan davlatning iqtisodiy xavfsizligi ko'rsatkichlari quyidagicha turkumlangan:

- davlat sektorining (korxonalarining) YaIM ishlab chiqarishdagi ulushi (foiz hisobida);
- davlat iste'molining YaIMga nisbati (foiz hisobida);
- davlat xarajatlarining YaIMga nisbati (foiz hisobida);
- davlat byudjetining YaIMga nisbati (foiz hisobida);
- davlat qarzlar o'sishining YaIMga nisbati (foiz hisobida);
- pul massasining o'sish sur'ati (foiz hisobida);
- inflyatsiya sur'atlari (foiz hisobida);
- valyuta kursining pasayish sur'atlari (foiz hisobida);
- tashqi savdoga soliqlarning tashqi savdo aylanmasiga nisbati (foiz hisobida).

Iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlarini milliy iqtisodiyot sub'yektarining hayotiy muhim manfaatlarini ta'minlash nuqtai nazaridan ham turkumlash mumkin. Masalan, A.Proxojev va M.Kornilovlar shaxsning, ya'ni alohida individ, fuqaroning hayotiy muhim manfaatini ro'yobga chiqarishi nuqtai nazaridan iqtisodiy xavfsizlikni ifodalovchi quyidagi ko'rsatkichlarni turkumlagan:

– jon boshiga oylik daromad miqdorining rasmiy ravishda belgilangan yashash minimumi miqdoriga nisbati;
– aholi oziq-ovqat xarajatlarining yillik jon boshiga daromadlar hajmidagi ulushi;
– aholi jon boshiga kundalik iste'mol qilinayotgan kaloriyalar miqdori;
– aholi jon boshiga o'rtacha yillik daromadida uy-joy va kommunal to'lovlarga qilingan xarajatlarning ulushi;
– aholi jon boshiga o'rtacha yillik daromadidagi jamg'armalarning ulushi va boshqalar.

Bizning fikrimizcha mamlakatimizning iqtisodiy xususiyatlarini inobatga olgan holda davlatning iqtisodiy xavfsizligining umumiy ko'rsatkichlari (indikatorlari) quyidagilardan iborat bo'lishi lozim deb hisoblaymiz:

– yangi qo'shilgan qiymatning YaIMdagi salmog'i;
– yalpi ichki mahsulotning umumiy va aholi jon boshiga hajmi;
– investitsiyalar hajmining YaIMga foiz hisobidagi nisbati;
– aholining eng yuqori daromad oluvchi guruhining eng kam daromad oluvchi guruhi daromadlari o'rtasidagi farq;
– turmush darajasi va sifati;
– aholi daromadlari;
– inflyatsiya sur'ati;
– iqtisodiy o'sish;
– byudjet tanqisligi;
– tashqi qarzning YaIMga nisbati;
– tashqi qarzning YaIM dtanqisligini qoplashdagi ulushi;
– ichki qarzning YaIMga nisbati;
– xorijiy valyutalar miqdorining milliy valyuta massasiga nisbati (foiz hisobida);
– jahon iqtisodiyotiga integratsiya darajasi;
– xufyona iqtisodiyot ko'lamining YaIMga nisbati;
– eksport-import saldosi;
– Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) metodologiyasi bo'yicha hisoblanadigan ishsizlik darajasi;
– qochoqlar, emigrantlar va boshqalar soni.

Shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikning har namoyon bo'lish shakli o'ziga xos ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi. Masalan, texnologik xavfsizlik mamlakat iqtisodiyotining ilg'or texnika hamda texnologiya bilan jihozlanganligi va qurollanganligi, boshqa mamlakatlardan keltiriladigan texnologiyaga qaram emasligini ifodalaydi. Shuningdek, fan va texnika yutuqlaridan foydalanish darajasi, intellektual, innovatsion va injenerlik salohiyatining himoyalanganligini ham aks ettiradi. Texnologik xavfsizlik mamlakat iqtisodiy qudratini ifodalab, o'zining yuqori texnologiyasiga asoslangan, jahon bozorlarida o'xshashi yo'q, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishda o'z ifodasini topadi. Uning asosiy ko'rsatkichlari ilmtalab va yuqori texnologik mahsulotlar ishlab chiqarilishi hisoblanadi. Ushbu xavfsizlik fan-texnika sohasidagi tadqiqotlar asosida yangi texnika va texnologiyani rivojlantirishni ham taqozo etadi.

Mazkur dissertatsion tadqiqotda ko'rib chiqilayotgan ko'rsatkichlar miqdorining tahlikali chegarasini tahlil va aniq belgilash lozim bo'ladi. Bu ko'rsatkichlar miqdori belgilangan chegaradan o'tsa iqtisodiy tahdid vujudga keladi. Ushbu tahlikali chegara – iqtisodiy manfaatlar nuqtai nazaridan xo'jalik faoliyati proporsiyalarining eng quyi maqbul nisbatlarini ifodalovchi miqdoriy indikatorlar bo'lib, ularga rioya qilmaslik takror ishlab chiqarish turli elementlarining iqtisodiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va davlatning iqtisodiy xavfsizligiga tahdid soladi.

Tahlikali chegaraning miqdoriy o'lchamlarini aniqlash uchun quyidagilarga asoslanish lozim bo'ladi:

- milliy iqtisodiyotning holati va undagi mavjud mutanosibliklar hamda takror ishlab chiqarish elementlari va omillari holatining birlamchi, muhim xususiyatlarini tavsiflash;

- milliy iqtisodiy manfaatlarni to'liq va keng qamrovli ifodalash;

- milliy manfaatlarga xavf soluvchi iqtisodiy tahdidlarni to'liq va har tomonlama hisobga olish;

- iqtisodiy xavfsizlikning tahlikali chegarasini ifodalovchi indikatorlardan vakolatli organlar mamlakat iqtisodiyoti holatini aniq baholashda va boshqa mamlakatlar bilan qiyoslashda foydalanish imkoniyatining mavjudligi;

- ushbu indikatorlarning mamlakat hisob, statistika va prognozlashtirish organlari faoliyatidagi foydalanidigan indikatorlar bilan muvofiq kelishi.

Davlatning iqtisodiy xavfsizligining tahlikali chegara indikatorlari milliy iqtisodiyotsohalari va ularning har qaysisidagi milliy manfaatlar nuqtai nazaridan turkumlanadi. Jahon miqyosida qabul qilingan va keng miqyosda foydalanilayotgan iqtisodiy xavfsizlikning tahlikali chegaralari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Davlatning iqtisodiy xavfsizligining tahlikali chegaralari

№	Ko'rsatkichlar	Quyi va yuqori tahlikali chegara mazmuni	Darajasi %
1.	Asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (quyi chegara)	16
2.	Ishsizlik darajasi	Iqtisodiy faol aholiga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	8
3.	Monetizatsiya darajasi	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (quyi chegara)	25
4.	Tashqi qarz	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	40
5.	Ichki qarz	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	30

6.	Tashqi qarzlar bo'yicha to'lovlar	To'lovlarning yillik eksport hajmiga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	25
7.	Mudofaaga xarajatlar	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	3
8.	Fuqarolik fanlariga xarajatlar	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (quyi chegara)	1,5
9.	Innovatsion mahsulotlar	Sanoat mahsulotlari umumiy hajmiga nisbatan, foiz (quyi chegara)	15
10.	Sanoat ishlab chiqarishda mashinasozlik va metallni qayta ishlash	Sanoat ishlab chiqarish hajidagi ulushi, foiz (quyi chegara)	25
11.	Davlat budjeti defitsiti	Yalpi ichki mahsulotga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	3,0
12.	Davlat qarzini qoplash xarajatlari	Davlat budjeti xarajatlari hajmiga nisbatan, foiz (yuqori chegara)	20
13.	Yashash minimumidan past darajada daromad oluvchi aholi	Aholi umumiy sonidagi ulushi, foiz (yuqori chegara)	7,0
14.	Aholi daromadlari bo'yicha tabaqalanishi	Detsil koeffitsienti (yuqori chegara)	8,0

Olib borilgan dissertatsion tadqiqotda aniqlandiki, boshqa iqtisodiy adabiyotlarda iqtisodiy xavfsizlikning tahlikali chegarasi indikatorlarining eng asosiylari sifatida 50 ta ko'rsatkichni olgan holda quyidagicha turkumlangan:

1) mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ifodalovchi ko'rsatkichlar. Ushbu guruhga yalpi ichki mahsulot hajmi, sanoat ishlab chiqarish va uning tarkibi, mashinasozlik mahsulotlari hajmida yangi turdagi mahsulotlar ulushi, mudofaa va fan uchun xarajatlar ulushi, investitsiyalar, foydali qazilma boyliklarining zaxiralari bo'yicha tahlikali chegarani ifodalovchi indikatorlar kiradi;

2) mamlakatning moliyaviy holati ko'rsatkichlariga davlat budjeti tanqisligi, davlat qarzi, pul muomalasi, o'zaro hisob-kitob va soliq intizomini ifodalovchi ko'rsatkichlar kiradi;

3) mamlakatdagi ijtimoiy holatini ifodalovchi ko'rsatkichlarga aholi daromadlari darajasi va uning mulkiy jihatdan tabaqalanishi, ishsizlik va ijtimoiy soha xarajatlari bo'yicha tahlikali chegaralarni o'z ichiga oladi;

4) mamlakatning tashqi iqtisodiy faoliyatini ifodalovchi ko'rsatkichlarga ichki iste'molda importning ulushi va milliy ishlab chiqarish hajmida eksportning ulushi kiradi.

Keltirilgan indikator ko'rsatkichlarni aytib o'tish joizki, ushbu ko'rsatkichlarning o'rtacha jahon va MDH mamlakatlarining aynan shunday ko'rsatkichlariga, shuningdek, rasmiy belgilangan tahlikali chegara indikatorlariga taqqoslash orqali iqtisodiyotning real holatini aniqlashda

foydalanish mumkin. Buning natijasida hukumat mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy siyosatning maqsadlari va ularni amalga oshirish yo'nalishlarini belgilaydi.

Mamlakatimizda ham davlatning iqtisodiy xavfsizligini ifodalovchi indikatorlarga amal qilgan holda tahlillar amalga oshiriladi. Jumladan, "Xalq so'zi gazetasi" tomonidan 2021-yil 28-may kuni chop etilgan "Davlat tashqi qarzi kamaydi" nomli maqolada mamlakatimizning davlat qarzining xavfsiz darajasi YaIMga nisbatan 60 foiz etib belgilanganligi qayd etilgan. Ushbu manbaga asoslanib, qayd etish lozimki, turli iqtisodiy adabiyotlarda keltirilganidek davlatning tashqi qarzi YaIMga nisbatan yuqori chegarasi 40 foizni, ichki qarzi esa 30 foizni, davlatning tashqi qarzi YaIMga nisbatan yuqori chegarasi 25 foizni, ichki qarzi esa 30 foizni tashkil etish lozimligi belgilangan. Bu va boshqa ilmiy farazlarni inobatga olgan holda mustaqil davlatimizning iqtisodiy xavfsizligini o'zida ifoda etadigan milliy indikatorlarimizni ilmiy va amaliy jihatdan ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Глазьев С.Ю. Теория долгосрочного технико-экономического развития. – М., Изд. – Вла-Дор, 1997. – с. 107– 110.
2. Илларионов А. Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики, 1999. – №10.
3. Прохожев А., Корнилов М. О проблеме критериев и оценок экономической безопасности // Общество и экономика, № 4-5, 2003. – с. 233.
4. Tuxtabayev J.Sh. Davlatning iqtisodiy xavfsizligi. Darslik. Toshkent. TDIU, 2022. – 444 b.
5. Гордиенко Д.В. Основы экономической безопасности государства. Учеб-метод пособие. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2009. – с. 76-92.
6. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) // Ин-т экономики РАН. – М., ЗАО «Финстатинформ», 2002- С.72-78;
7. <https://xs.uz/uz/post/davlat-tashqi-qarz-miqdori-kamajdi>